

Körömi Gabriella

Bűncselekmény és nyomozás az irodalomórán.

A kortárs magyar ifjúsági krimi taníthatósága
Berg Judit *Az őrzők* című regényének tükrében

Bevezetés

Irodalomoktatásunk több sebből vérzik, megújításának szükségessége szakmai berkekben évtizedek óta napirenden van. Ha csak az ezredforduló óta eltelt csaknem negyedszázadot vizsgáljuk, ez idő alatt is számtalan szakmai és tudományos konferencia, kerekasztal-beszélgetés, műhelyvita elemezte a problémákat, számtalan kutatás, tanulmány, javaslat foglalkozott a tantárgy¹ megreformálásának lehetséges irányjaival. A jelenlegi állapothoz vezető út történelmi, társadalmi, oktatáspolitikai, pedagógiai okainak feltárása, az elkerülhetetlen tantárgyreform esetleges fő csapásvonalainak kijelölése, az oktatás terén élen járó külföldi országok joggyakorlatainak megismerése, a lehetséges megoldások számbavétele megtörtént, a korszerű, innovatív pedagógiai módszerek ismertek. A helyzet mégsem javult, sőt a magyarországi közoktatás tartalmi-szabályozó dokumentumának legutóbbi, 2020-as átdolgozása egyértelmű visszalépést jelentett az irodalomoktatás terén, mivel teljesen korszerűtlen módon a lexikai tudás tanítását helyezte előtérbe ahelyett, hogy az irodalomoktatás rendszerszintű problémáit átalakuló világunk kihívásainak tükrében újragondolva oldotta volna meg. A NAT ilyen irányú változtatása a további oktatáspolitikai intézkedésekkel egyetemben – a kerettantervek rögzítettsége, a tankönyvi sokszínűség megszüntetése, a szaktanári önállóság megnyirbálása, az óraszám csökkentése megnövekedett tananyag mellett, a magyarérettségi vizsgafeladatainak átalakítása – rövid és hosszú távon csak kontraproduktív lehet.² A helyzet abszurditását jelzi, hogy a kerettanterv jelenlegi formájában még

1 Habár a tantárgy neve hivatalosan magyar nyelv és irodalom, mivel jelen tanulmány csak az irodalom-
oktatással foglalkozik, a szövegben a tantárgy megnevezés kizárólag ez utóbbira vonatkozik.

2 Ennek ékes és szomorú bizonyítéka, hogy csak a legnyilvánvalóbbakat említsük, a magyar diákok
romló eredménye a különböző nemzetközi felméréseken, az elégtelen olvasási készségek követke-
zményeképpen tanulási nehézségekkel küzdő tanulók számának növekedése, valamint a rendszeresen
olvasó fiatalok számának folyamatos csökkenése.

az alaptantervben meghatározott hat fő fejlesztési terület némelyikének – elsősorban az olvasóvá nevelésnek, valamint a mérlegelő gondolkodásnak és véleményalkotásnak, illetve részben a szövegértésnek és szövegalkotásnak – a fejlesztésére sem alkalmas.

Ebben a helyzetben a legégetőbb kérdés az, hogy mit tehetnek azok a tanárok, akik a jelenlegi kerettantervek és tantárgyi tartalmak keretei között sem mondanak le ezen nevelési célokról. Szomorú és egyben a jelenlegi helyzet tarthatatlanságát jelző válasz erre a kérdésre az a kijelentés, amelyet már a rendszerváltás előtt is gyakran hangoztattak a szakma képviselői, és amelyet *Pethőné Nagy Csilla* az ezredforduló elején így fogalmazott meg: „Közhely, hogy a jó irodalomtanár nem tankönyvből és nem tankönyvet tanít. És tény az is, hogy az irodalomtanítás sikerességének legmeghatározóbb tényezője a pedagógus, aki becsukva maga mögött az ajtót, világokat nyithat meg a gyermekek előtt.” (*Pethőné*, 2005, 38. o.)

Az ilyen tanárok az iskola vezetősége, az érdemjegyek büvöletében élő szülők és a folyamatosan változó érettségikövetelményekhez való alkalmazkodás együttes nyomása alatt vergődve próbálják meg a lehetetlent, a diákok olvasóvá nevelését, az irodalom vagy legalább egyes irodalmi művek megszerettetését. Meggyőződésem, hogy amíg paradigmaváltás nem történik az irodalomoktatásban, addig ez a legtöbb, amit a magyartanárok – rengeteg pluszmunka és felkészülés árán – megtehetnek, és ez az, amiben minden segítségre – megbízható könyvismertető, elemzések, módszertani segédanyagok, tanári segédletek – szükségük van. Tanulmányomban ezeknek az irodalomtanároknak szeretnék fogódzókat, javaslatokat, feladatötleteket adni. Céлом általában véve a kortárs magyar ifjúsági krimi középiskolai oktatásban rejlő lehetőségeinek felvillantása, konkrétan pedig irodalomórai feldolgozásának bemutatása Berg Judit *Az őrzők* című regényén keresztül.

Kortárs magyar ifjúsági krimi az irodalomoktatásban?

Mindig ugyanabba a kérdésbe ütközünk, amikor javaslat születik egy, a kerettantervben nem szereplő műfaj, téma vagy konkrét irodalmi alkotás tananyagba emelésére: miért lenne érdemes tanítani? Amennyiben ezt a kérdést a kortárs magyar ifjúsági krimi oktathatóságára vonatkoztatjuk, több választ is adhatunk rá: azért, mert kortárs, mert magyar, mert ifjúsági, és mert krimi.

Ami a *kortárs* irodalmi műveket illeti, vitathatatlan tény, hogy könnyebben megpróbáltatják a keves(ebb)et olvasó fiatalokat, mint a klasszikus művek, hiszen számukra ismerős világot, ismerős situációkat, ismerős problémákat ábrázolnak, s bennük olyan szereplőket mozgatnak, akikkel éppen ezen okokból kifolyólag könnyebben tudnak azonosulni a kamaszok. Ugyanezen érvek szólnak a *magyar* művek tanítása mellett is. A helyzet azonban nem egyszerű, mivel a magyar kiskamaszok, amikor

olvasnak, inkább külföldi ifjúsági irodalmat olvasnak, mintsem magyart: ahogyan azt *Péterfi Rita* könyvtári kölcsönzési adatokat vizsgálva kimutatta, a 13–14 éves olvasók körében a nemzetközi ifjúsági irodalom alkotói előnyt élveznek még az ismertebb magyar szerzőkkel szemben is (*Péterfi*, 2010).³ Ugyanakkor a hazánkban megjelent külföldi könyvek túlnyomó többsége mégsem vált igazán népszerűvé a magyar fiatalok körében, ami azzal is magyarázható, hogy habár a megjelenített témák az ő témáik is, de a társadalmi, történelmi és kulturális közeg, amelyben ábrázolódnak, idegen számukra. Ezért kellene általános és középiskolai irodalomtatásunkba minél több kortárs magyar regényt, elsősorban korosztály-specifikus problémafelvetésű *ifjúsági* regényt beemelni. Sajnálatos módon irodalmunk ezen a téren hátrányos helyzetben van: a rendszerváltás után a magyar ifjúsági irodalom⁴ évtizedekig csak vegetált. *Gombos Péter* egy 2011-ben megjelent tanulmányában a 21. századi magyar gyerekirodalom méltatásával párhuzamosan arra mutatott rá, hogy miközben kiváló külföldi ifjúsági regények jelentek meg magyar fordításban, addig minőségi magyar ifjúsági művek nem igazán születtek (*Gombos*, 2011). *Gombos* kijelentésével egyetértve ki kell emelnünk azt a sajátos tényt, hogy a magyar gyermekirodalomban a múlt század végén jelentkező tematikai megújulás ifjúsági irodalmunkban sokáig nem nyert teret. Ahogyan azt *Nagy Boldizsár* oly találóan megfogalmazta:

„Tehát van egyre szebben virágzó gyerekirodalmunk és zseniális felnőttirodalmunk, a kamaszokat viszont kerülgetjük. Mintha ezek a pattanások, szőrösödő, rohamivó partikra járó fiúk és lányok jelentenék mindazt, amiről nem akarunk tudomást venni. Ezért tekintjük őket inkább nagyra nőtt gyerekeknek. Alig néhány ifjúsági regényünkről mondható el, hogy ténylegesen figyelembe venné a célcsoportját, és még olvassák, kedvelik is őket a tinédzserek.” (*Nagy*, 2012)

A magyar gyermekirodalomban az ezredfordulón végbement szemléletbeli, esztétikai és főképp tematikai változás csak késéssel, az utóbbi tíz-tizenöt évben gyűrűzött be az ifjúsági irodalomba: egészen addig kellett várni arra, hogy a tabutémákkal foglalkozó szövegek a „téma által indukált erkölcsi didaxistól” megszabaduljanak (*Szekeres*, 2017, 267. o.). Részben ezzel az időbeli lemaradással is magyarázható, hogy a külföldi ifjúsági irodalomban évtizedek óta rendkívül népszerű műfajok és műfaji elágazások – mint

³ A 2003-as és 2008-as adatokon alapuló felmérés arra irányult, hogy az iskolai tananyagban szereplő kötelező olvasmányokon túl milyen irodalmi műveket olvasnak a fiatalok.

⁴ Mivel az ifjúsági irodalmat ki nem mondott konszenzus szerint a gyermekirodalom, azaz a gyermek- és ifjúsági irodalom részhalmazának tekinti a szakma, én is ebben a szűkebb értelemben használom, tehát az idősebb befogadói célcsoportnak – azaz a 14–16+ korosztálynak – szánt irodalmat értem alatta.

például a fantasy, a disztópia, a krimi, valamint a különféle szubkultúrákra épülő regények – hiányoztak az ezredforduló magyar ifjúsági irodalmából. Véleményem szerint ez az egyike azon okoknak, amelyekkel a kortárs magyar irodalom pozícióvesztése magyarázható: mivel a gyermekirodalom és a felnőttirodalom között űr tátong, azok a 10–16 évesek, akiket a klasszikus művek nem szólítanak meg, kortárs magyar ifjúsági szövegek hiányában nem szoknak rá a kortárs magyar szépirodalomra, pedig ez utóbbihoz az előbbin keresztül vezet(ne) az út. Öröndetes fejlemény, hogy könyvkinálat terén az elmúlt másfél évtized pozitív változást hozott: végre ifjúsági irodalmunk is lendületet vett, egyre több olyan regény jelenik meg, amely a didaktikus célok helyett esztétikai, irodalmi vagy poétikai szempontokat juttat érvényre, és amely már nem infantilizálja a potenciális olvasókat, hanem a külföldön rég polgárjogot nyert gyakorlatnak megfelelően a felnőttirodalom felől közelít hozzájuk. Hiszen a kamaszok már nem gyerekek; ők az identitáskereséssel, a felnőtté válás kihívásaival küszködnek vagy küzdenek, ezért minden irodalmi mű, amely ehhez kapaszkodókat, mintákat, azonosulási lehetőségeket kínál számukra, s teszi mindezt a fiatalok számára ismerős nyelven, számot tarthat az érdeklődésükre.

Kínálati oldalról tehát jobb a helyzet, mint az ezredforduló idején volt, most már „csak” azon kell dolgozni, hogy az ifjúsági irodalmunk iránti keresletet is növelni tudjuk. Ennek elsődleges terepe lehet(ne) az irodalomóra, annak ellenére is, hogy a kortárs magyar ifjúsági irodalom oktatása számos problémát vet fel: milyen műveket, hogyan és miért érdemes tanítani? Tekintettel arra, hogy általában véve a kortárs irodalom, konkrétan pedig a kortárs magyar ifjúsági irodalom tanításához nem áll az irodalomtanárok rendelkezésére tanmenet, óravázlat, oktatási segédlet, feladatlap stb., adja magát a kérdés, hogy egyáltalán megéri-e a szaktanár részéről a befektetett pluszmunka, idő, szellemi energia, felkészülés. A kérdés egyáltalán nem költői. Ahogyan azt *Kusper Judit* írta, a „gyermek- és ifjúsági irodalmi művek tanításához, oktatásba emeléséhez inspirációra és nyitottságra van szükség”, elvégre „irodalmunk egyik legismeretlenebb szegmense éppen az, ami időben, térben, nyelvezetben és tematikájában legközelebb áll hozzánk” (*Kusper*, 2019, 38. o.). A kérdés annál is inkább indokolt, mivel a kortárs művek inherens módon hamar elveszít(het)ik aktualitásukat, és a következő nemzedékeket feltételezhetően már nem fogja tudni megszólítani. Teljes mértékben osztom *Fenyő D. György* véleményét, aki szerint ez a dilemma csak úgy oldható fel, „ha az válik természetessé az iskolákban, hogy kortárs ifjúsági irodalmat kell, szokás, érdemes tanítani”, ha „a tanárok számára evidens, hogy folyamatosan kell olvasniuk ifjúsági irodalmat”, annak ellenére is, hogy a kortárs művek „tanítási élettartama [véltetően] nem lesz hosszú: húsz év múlva, de talán már tíz vagy öt év múlva is egészen más lesz a friss, az aktuális, a diákoknak szóló, a divatos, a trendi” (*Fenyő D.*, 2019, 325. o.). *Fenyő* végkövetkeztetése szerint, ha sikerül egy adott generáció számára olyan könyveket találni, amelyek neki és róla szólnak, s

emellett „jó olvasmányélményt” (*Fenyő D.*, 2019, 325. o.) nyújtanak számára, akkor már érdemes kortárs ifjúsági regényeket olvasatni a diákokkal.

Ami az ifjúsági *krimi* zsánerének irodalomórai felhasználását illeti, azt a kortárs magyar ifjúsági irodalom taníthatósága mellett szóló, fentebb felsorolt érvek mellett más okok is motiválhatják. A krimi egyik immanens sajátossága, hogy egy állandóan ismétlődő egyszerű alapsémára – bűncselekmény, nyomozás, tettes(ek) leleplezése – épül, így könnyen értelmezhető azon olvasók számára is, akik csak ritkán vagy egyáltalán nem szoktak könyvet venni a kezükbe. A krimikód megfejtése, a nyomok megtalálása és különböző nézőpontokból való interpretálása segíti a szövegértés mint tanulási képesség fejlesztését, sikerrel vezetheti be a tanulókat a nehezebben felfejthető, bonyolult szerkezetű és történetvezetésű, több jelentésréteggel bíró klasszikus művek értelmezésébe. Ugyanakkor tematikus (súlyos vagy erőszakos bűncselekmények, maffia, traumák, drogok) és regénypoétikai (nézőpontváltó elbeszélés, idősíkok keverése, több szálon futó cselekmény, önreflexív, metanarratív eljárások) újításainak köszönhetően a műfaj folyamatosan aktualizálja a krimikódot, s e folytonos megújulás következményeképpen gyorsan tud alkalmazkodni rohamtempóban változó világunkhoz, valamint a mindenkori célközönséghez. Emellett azt is ki kell emelnünk, hogy a krimi rejtélyközpontúsága megmozgatja a fiatalok képzeletét, akik a detektívvel való azonosulás révén átélhetik a nyomozás izgalmát. Ezt a feltevést látszik megerősíteni a *Gombos Péter*, *Tóth Máté*, *Péterfi Rita* nevével fémjelzett országos, 1500 fős mintán végzett, a 18 éven aluli magyar lakosság olvasási és könyvtárhasználati szokásairól végzett reprezentatív felmérés eredménye is. Miközben a négy vizsgált korcsoport kategóriái közül háromban – óvodás korosztály, kisiskolás korúak, a felső tagozatos általános iskolás vagy kisgimnazista korúak – a krimi olvasók aránya kimondottan alacsonynak mondható,⁵ addig a negyedik, a középiskolás korosztály 19,71%-a olvas krimi (*Gombos, Tóth és Péterfi*, 2019), ami bizonyítja, hogy a populáris irodalom ezen emblematisztikus műfaja az olvasás mint szabadidős tevékenység háttérbe szorulása ellenére is meg tudta őrizni népszerűségét. Napjainkban, amikor az úgynevezett digitális generáció nem élményforrásként, még csak nem is időtöltésként, hanem pusztán az információszerzés eszközeként tekint az olvasásra, az oktatásban vétek nem fel- és kihasználni azokat a lehetőségeket, amelyek a még olvasó fiatalok által ismert és preferált műfajokban rejlenek. Amennyiben a nem – vagy csak ritkán – olvasó diákok irodalomórán találkoznak olyan szövegekkel, amelyeket olvasó osztálytársaik ismernek és kedvelnek, „testközelből” tapasztalhatják meg, hogy az olvasás örömet okozó tevékenység is lehet. Egy jól megírt ifjúsági krimi, amely egy bűnügyi rejtély megfejtésének izgalmát kínálja a kalandra éhes fiatal olvasóknak, képes ráébreszteni őket az olvasás élményszerűségére. Márpedig ahogyan azt *Gombos Péter* egy egyesült

⁵ A három korcsoportban a krimiket olvasók aránya, felsorolásuk sorrendjében 0%, 1,72%, illetve 6,7% volt.

államokbeli felmérés kapcsán megállapította: „Napjaink egyik legnagyobb kihívása éppen az lehet, hogy a gyerekekkel el tudjuk-e hitetni azt, hogy olvasni jó. (Nem hasznos, hanem jó.)” (*Gombos*, 2011, 61. o.)

Végezetül azzal, hogy azonosulásmintákat kínál a kamaszoknak, a krimi a fentebb már említett identitáskeresésben, az önazonosság felépítésében is segítséget nyújthat a kamaszoknak.⁶ A detektívregény hőisével, a *Marc Lits* szerint modern Oidipusznak (*Lits*, 1993) tekinthető nyomozóval való azonosulás egyrészt empátiára nevel: egy jó detektívnek ugyanis nemcsak meg kell ismernie mások nézőpontját, de bele is kell tudnia élni magát mások helyzetébe. Ugyanakkor azzal, hogy kitartóan gyűjti össze az apró, látszólag talán jelentéktelen nyomokat, hogy nem ítélt elhamarkodottan, és nem hagyja, hogy akár első benyomásai, akár a tanúvallomások tévútra vezessék, a detektív kitartásra tanít. Végül pedig azáltal, hogy saját logikáját állandóan megkérdőjelezi, az önismeret fejlesztésében is segít, csakúgy, mint a humor vagy az önreflexió, amelyek a krimi fontos alkotóelemei.

A 21. századi magyar ifjúsági krimi

A magyar gyermek- és ifjúsági irodalomban a műfajteremtő kästneri mintát⁷ követve *Csukás István* honosította meg a krimit⁸ *Keménykalap és krumpliorr* (1973) és *Vakáció a halott utcában* (1976)⁹ című regényeivel. Tekintettel arra, hogy a korabeli politikai,

⁶ Az identitásfelépítés gondolatmenete mentén joggal vonhatunk párhuzamot a krimi és a beavatási történetek között. *Benyóvszky Krisztián* például *Hodorová* regénypoétikájából kiindulva a detektívet beavatóként, a mindenkori empirikus olvasót pedig beavatottként definiálja. (*Benyóvszky*, 2003, 68. o.) *Hodorová* a szüzsé hasonlósága – a krimiséma fentebb említett három pillérének megfeleltethető bolyongás, alászállás, megtisztulás – alapján egyenesen a középkorban virágzó „beavatási regény szekularizálódott változatának” tekinti a krimit (*Benyóvszky*, 2003, 67. o.).

⁷ Az első gyerekeknek írt kriminek *Erich Kästner Emil és a detektívek* (1929) című művét tekintik az irodalomtörténészek, amely két műfaji hagyomány keresztezéséből született: a gyermekeknek szánt kalandregényből és a felnőtteknek írt krimiből. A kästneri modell – amelynek legfőbb jellemzői az izgalmas és fordulatos cselekmény, a valós háttér megrajzolása, a gyermeknyomozók szerepeltetése, a feszültségoldó humor alkalmazása, a kevésbé súlyos bűncselekmények elkövetése, az erőszak tompítása, a meseszerű jelleg – kanonikussá vált a gyermek- és ifjúsági krimikben. A regény megjelenése óta eltelt közel száz évben az ifjúsági krimi számos országban elismert műfajjá vált, bekerült a köz- és a felsőoktatásba, népszerű sorozatokat és gyerekdetektíveket adott az irodalomnak (például *Tracy Mack-Michael Citrin Sherlock Holmes és a Baker Streeti Vagányok*, *John Grisham Theodore Boone*, *Irene Adler Sherlock, Lupin és én*, *Andrew Fusek Peters Deszkás detektívek*, *Nancy Springer Enola Holmes* könyvei, hogy csak néhány, a közelmúltban magyarul is megjelent sorozatot említsünk).

⁸ *Benyóvszky Krisztián* hívta fel a figyelmet arra, hogy a magyar gyerekkrimik megjelenésében kétségtelenül szerepet játszott az a kiadói gyakorlat is, amely szerint a felnőtteknek írt klasszikus detektívtörténeteket változatlan formában vagy adaptációként, a szerzők eredeti szándékától függetlenül, ifjúsági könyvsorozatok részeként jelentették meg (*Benyóvszky*, 2009).

⁹ Habár a szakirodalom (l. *Komáromi Gabriella*, 1999 és *Illés György*, 2012) az elsőt tekinti műfajteremtő

ideológiai viszonyok közepette a gyerekeket, fiatalokat távol tartották a bűn világától, a bűncselekmények ábrázolásától, egyáltalán nem meglepő, hogy a zsáner gyermek- és ifjúsági irodalmunkban nem igazán tudott gyökeret verni: egyrészt kevés ifjúsági krimi jelent meg – példaként említhetjük *Aleksza Tamás Egy utas eltűnt* (1974), *Galabárdi Zoltán Hetvenkedők* (1974), *Lux Alfréd Éjszakai dolgozatjavítás* (1980), *Nógrádi Gábor Hecseki és a gyerekrablók* (1983) című regényeit –, másrészt ezek többsége inkább rejtélyközpontú, mintsem valódi krimi volt. Az okok részletes elemzése nem tartozik jelen tanulmány célkitűzései közé, ezért csak megemlítem, hogy a rendszerváltás előtt a szocialista kultúrpolitika felől érkező erkölcsi elvárások az írókat, a regényekben megnyilvánuló didaxis pedig az olvasókat riaszthatta el a műfajtól, amely az ezredfordulóig nem is igazán talált magára. Az a kevés regény, amely a kétezres évek elején megjelent, *Csukás* receptjét követte,¹⁰ és az előző rendszer íratlan szabályai szerint továbbra is gondosan kerülte a kényes témákat, a bűn világának valóságosabb ábrázolását, az erőszak explicit megjelenítését, a pesszimista vagy nyomasztó hangulatú befejezést.¹¹

A műfaj az elmúlt két évtizedben látszik újjászületni Magyarországon. Évről évre egyre több, a célközönség érdeklődési körét is figyelembe vevő, újító jellegű gyermek-krimi jelenik meg, még ha ezek túlnyomó többsége a fiatalabb olvasóknak – 6–10, 10+ vagy 10–14-es ajánlással – íródott is, azaz inkább a gyermekirodalom, s nem az érdeklődésünk homlokterében levő ifjúsági irodalom potenciális olvasóközönségét célozza meg. Ezekben a regényekben¹² tovább élnek a csukási krimi ismérvei, de új sajátosságok is kirajzolódnak bennük: a szereplők lélektani ábrázolása hangsúlyosabb szerepet kap,

regénynek, az utóbbi több krimiszerű elemet tartalmaz.

¹⁰ Itt kell megjegyeznünk, hogy 1972-ben az újvidéki Forum és a Móra Könyvkiadó közös gondozásában jelent meg *Gion Nándor Postarablók* című ifjúsági regénye, amely szintén olvasható a krimikód felől. Habár egy évvel megelőzte a *Keménykalap és krumpliorrt*, mégsem ez a könyv vált műfajteremtővé irodalmunkban. Ennek okait érdemes lenne feltárni és megvizsgálni, hiszen a magyar ifjúsági krimi épülhetett volna a gioni mintára is, amely szinte mindenben különbözik a csukási modelltől. A *Postarablóknak* szentelt esszéjében *Katona Alexandra* is érintette ezt a problémakört: „Csukás műve inkább a detektívregények hagyományát követi, lendületes, könnyed, humoros epizódokban gazdag, vidám kicsengésű bandaregény [...]. Ezzel szemben a sötétebb tónusú *Postarablókat* nem annyira a kaland, sokkal inkább »a délvidék betyártörténeteinek vadsága« és a bűnössé válás társadalmi, lélektani és morális okait boncolgató bűnregények felől érdemes vizsgálni.” (*Katona*, 2023)

¹¹ Ezek közül a művek közül kiemelkedik *Dóka Péter Az elloptott zsiráf* (2003) című regénye, amely a narrációs technikában hozott újat a magyar gyerekkrimibe. A történetet a tizenkét éves Barnabás mint homodiegetikus narrátor meséli el. A fiú elhivatottságot érez a forgatókönyvírásra, tematikailag ez alapozza meg a regényben alkalmazott „mise en abyme” regénypoétikai eljárást: a fikció szerint a könyvnek, amelyet olvasunk, valójában maga Barnabás a szerzője.

¹² Kiskamaszoknak szánt nyomozás- és rejtélyközpontú mű például *Bíró Szabolcs Elveszett csillagok* (2010) című regénye, *Mészöly Ágnes Hanga és Várkony-sorozata*, *Nemere István Lidércfény nyomozóiroda*-könyvei, *Wéber Anikó Az osztály vesztese* (2016), *Berg Judit és Kertész Erzi „négykezes”* regényei, *A négy madár titka* (2017) és *Az óra rejtélye* (2018), *Fiala Borcsa Bűntény a Dunán* (2017) és *Balaton-i nyomozás* (2019) című dilógiája, *Mészöly Ágnes A királyné violája* (2020), *Kántor Kata NyomoZOOK* című regénye (2023).

ezzel párhuzamosan a korábban tabutémáknak tartott családi és társadalmi problémák is megjelennek bennük (iskolai bántalmazás, szegénység, romák diszkriminációja, betegség, halál stb.), még ha nem is válnak regényszervező elemmé.

Az öröndetesen gyarapodó számú gyermekkrimikkel ellentétben a 14–16 és a 16+ éves célközönségnek szóló ifjúsági krimik még később, csak az elmúlt évtizedben jelentek meg irodalmunkban – például *Mészöly Ágnes Darwin-játszma* (2014), *Mészáros Dorka Én vagy senki* (2016) című regénye, *Böszörményi Gyula Ambrózy báró esetei*-ciklusa (2014–2022), *Varga Bálint Válságdíj nélkül* (2015) és *Amit végleg kitörölnél* című művei (2016), *Szabó Tünde Balla Adrienn*-sorozata (2014–2017), *Berg Judit Az őrzők* (2019) és *A keresők* (2022) című dilógiája –, és mivel még mindig viszonylag kevés mű sorolható ebbe a kategóriába, lehetetlen vállalkozás a műfajra vonatkozó általános érvényű megállapításokat megfogalmazni, pusztán csak néhány körvonalazódni látszó tendenciára hívom fel a figyelmet. Elsőként emelendő ki az, hogy ezek a regények figyelembe veszik a célcsoport testi-szellemi-pszichológiai sajátosságait és elvárási horizontját. Másodsor, ezek a regények gyakran súlyos bűncselekményeket (emberrablás, gyilkosság, sorozatgyilkosság) ábrázolnak, ez pedig maga után vonja a kemény krimik egyes tematikai és nyelvi elemeinek alkalmazását: a bűncselekmények realistább ábrázolása, a szervezett bűnözés bemutatása, a rendőri korrupció megjelenése, a nyomozó fenyegetettsége, versenyfutás az idővel, argó használata. Harmadsor, a szerzők hitelesen szólaltatják meg a fiatalok nyelvét, a popkultúrára és az intermedialitásra építenek, regényeikre jellemző a filmszerűen pergő, gyors ritmusú elbeszélés, cselekményük gyakran akciójellegű. Végül, több műben is domináns elemmé válik a fiatalok magára utaltsága: a 20. századi ifjúsági krimikkel ellentétben ez már nemcsak abban nyilvánul meg, hogy nem számíthatnak a felnőttek segítségére, hanem abban is, hogy a fiataloknak néha fizikailag is szembe kell szállniuk a bűnözőkkel. Sőt, az is egyre gyakrabban előfordul, hogy a bűncselekmények áldozatai is gyerekek vagy kamaszok. Ennek a két új cselekményelemnek az alkalmazásával a regények továbbgondolására készítetik az olvasókat, és azzal, hogy nem adják meg a múlt századi gyermek- és ifjúsági irodalomra jellemző pozitív végkifejletet, hiányérzetet, esetleg nyugtalanságot ébreszthetnek a befogadóknál. De ez nem baj. A *happy endet* nélkülöző, nyitott regényvégek figyelembe veszik a célközönség világról alkotott ismereteit – a kamaszok már tudják, hogy az életben nem mindig a jók győznek –, s ezzel egyidejűleg megkönnyítik a történetbe való behelyezkedést, az egyéni olvasat kialakítását. Ezek a kortárs magyar ifjúsági krimi azon ismérvei, amelyek csökkentik a távolságot az ifjúsági és a felnőttirodalom között, és amelyeknek köszönhetően ezeket a regényeket nemcsak a kamaszok, hanem a fiatal felnőttek is érdeklődéssel olvashatják, márpedig külföldön ez az ifjúsági irodalom – és a nem teljesen szinonimaként használatos *Young Adult* (YA) irodalom – egyik legfontosabb ismérve.

Berg Judit: *Az őrzők*

A 2019-ben megjelent, 2020-ban Az év ifjúsági regénye diákzsűrijének díját elnyerő *Az őrzők* több szempontból is szerencsés választás irodalomórai feldolgozásra. *Berg Judit* népszerű gyerekkönyvek szerzője, így neve ismerősen cseng a fiatalok számára. Aki kisgyerekként szerette a Maszat-könyveket, a Lengemeséket vagy a Rumini-sorozatot, az biztosan kíváncsisággal vegyes várakozással veszi kezébe *Berg Judit* első, kamaszoknak¹³ írt krimijét: az író nő neve garancia arra, hogy remekül megírta, magával ragadó, kidolgozott történetet kapnak az olvasók.

A krimiírás íratlan szabálya, hogy a híres detektívvé váláshoz több sikeres nyomozás szükséges: az író nő is ehhez a szabályhoz tartotta magát, hiszen a könyv sikerén felbuzdulva két évvel később *A keresők* címmel megírta a történet folytatását. A két regényt, amelyek egymástól függetlenül is olvashatóak, a közös szereplők kötik össze: ily módon a regényt megkedvelő fiataloknak megvan az esélyük arra, hogy újra találkozzanak *Az őrzők*ből megismert figurákkal, megtudják, milyen újabb kalandokba keveredtek, és arra is lehetőséget kapnak, hogy egyszeri krimiolvasókból rendszeres olvasókká váljanak.

Az őrzők irodalomórai feldolgozását a regényben ábrázolt témák alapján 9-10. évfolyamon javaslom (Bora és társai tizedikes gimnazisták). A műválasztás azért is szerencsés, mert a regény, véleményem szerint, mind a fiúkat, mind a lányokat megtudja szólítani. A krimi, amelyet sokáig férfias műfajnak tartottak, annak ellenére is, hogy története során számos híres írónővel és (fiktív) női detektívvvel büszkélkedhet, tematikája révén számot tarthat a fiúk érdeklődésére. A regény amatőr nyomozója viszont egy kamaszlány, Bora, akivel a lányok könnyebben azonosulhatnak, mint egy tipikus középkorú, szivarozó, agglegény detektívvvel. A női nézőpont előtérbe kerülése fontos szempont lehet az olvasmányok kiválasztásánál, hiszen közismert tény, hogy a kötelezők főszereplői többségükben férfiak vagy fiúk, így a lányok nehezebben vagy egyáltalán nem tudnak belehelyezkedni a férfiszereplők uralta történetekbe.¹⁴

A regény a tematikai, a narratológiai és a műfaji hibriditás szempontjából is feldolgozható irodalomórán, de jelen tanulmány keretében csak a krimiműfaj felőli olvasatokkal foglalkozom.¹⁵

¹³ Berg Judit szerzői oldalán a könyv célközönségeként a gimnazista korosztályt, de legalábbis a 12 éven felüli fiatalokat jelöli meg. L. <https://www.bergjudit.hu/%C5%91r%C5%91k>.

¹⁴ A női szereplők kötelező olvasmányokban való alulreprezentáltságáról, a női azonosulási minták hiányáról lásd *Csató Anita* (2020): *Hol maradnak a női hősök a középiskolai olvasmányokból?*: Az emancipáció arcai *Szabó T. Anna Senki madara* c. művében.

¹⁵ A regényt a tantárgyköziesség jegyében más tanórákon is érdemes feldolgozni: tematikai sokszínűségének – barátság, első szerelem, kamaszok magára utaltsága, elvált szülők gyermekeinek problémája, felnőtté válás, iskolai piszkálódás stb. – köszönhetően etika- vagy osztályfőnöki órán is kiválóan alkalmazható beszélgetések kiindulópontjaként, problémafelvetésként; a Mátyás-templom és a Szent Korona mozgalmas történetének kapcsán történelemórán – akár a regénybeli történelemtanár,

A regény napjainkban, de konkrétan meg nem nevezett időpontban, Budapesten játszódik.¹⁶ A fővárosi helyszínek közül kiemelt szerep jut a budai Mátyás-templomnak, amely nemcsak a rablás színtereként, de cselekményszervező elemként is megjelenik a műben, ráadásul több évszázados, kalandos történetének köszönhetően a regényidő a középkorig nyúlik vissza.

A cselekmény kezdetben három szálon fut, amelyek közül kettő közvetlenül kapcsolódik a krimi műfaji kódjához. Az első szál egy nyomozás története: Bora, egy elvált szülők gyermekeként édesanyjával élő kamaszlány, az oknyomozó riporterként dolgozó anyja eltűnése után nyomoz barátaival. A második szál egy még meg nem történt műkincsrablás köré szerveződik: a francia Renard felügyelő fülest kap arról, hogy Európa leghírhedtebb műkincstolvaja, Hiéna, Budapesten készül lecsapni, de sejtelve sincs arról, mi a rablás célpontja. Látszólag a harmadik szál a leghétköznapibb: a 10. osztály, amelybe Bora jár, történelemórán, projektmunka keretében megismerkedik a Mátyás-templom történetével, rejtélyeivel, legendáival. A három, látszólag össze nem függő cselekményszál a történet tetőpontján közvetlenül is összekapcsolódik, habár a két bűncselekmény részleteinek bemutatása, az elkövetők motivációjának feltárása, a félreértések tisztázása a műfaj szabályainak megfelelően csak a mű végén történik meg.

A regényben többféle műfaji hagyomány fonódik össze – krimi, kalandregény, lányregény, iskolaregény, fejlődésregény –, amelyek közül a krimi hangsúlyosan jelenik meg. Egyfelől mindhárom cselekményszálon – igaz, eltérő mértékben – szerepet játszik a krimikód. Másfelől *Berg Judit* különböző krimihagyományokból is merített a cselekmény felépítésekor. Amíg Borának az édesanyja elrablói után folytatott nyomozása a klasszikus detektívtörténetekre jellemző rejtélyközpontú nyomozás, amely egy már megtörtént bűncselekmény felderítésére irányul, addig a Hiéna-szál nyomozásának, a kemény krimikre jellemző módon, egy még el nem követett műkincsrablás felderítése és megakadályozása a célja. A harmadik, a történelemórai projekt a templomhoz kötődő rejtélyek és történelmi legendák feltárását tűzte ki célul, ugyanakkor néhány diáknak a természetfölötti – a templom állítólagos szelleme – utáni szenzációhajhász kutakodása beletorkollik a műkincsrablás történetébe.

Ez a műfaji hibridizáció lehetőséget ad arra, hogy a klasszikus és a kemény krimikre jellemző sajátosságokat bemutassuk és összevegyük. A regény kapcsán érdemes kitérni a művészettörténeti krimik jellegzetességeire, hiszen *Berg Judit Az őrzőkben* bevallottan *Dan Brown Da Vinci-kód* című regényének ifjúsági változatát akarta megírni. A történelmi, művészeti rejtélyekre, legendákra és bűntényekre épülő történetek minden

Földvári Gábor középkori projekt munkája is megvalósítható – vagy rajzórán (ha már a művészettörténet mint önálló tárgy kikerült az alaptantervből) is tárgyalható.

¹⁶ A regényről írt könyvismertetőm bemutatja a mű születését, a történet legfontosabb tematikai, műfaji sajátosságait. A részletekért l. *Körömi Gabriella* (2019): A templomok nem is olyan uncisik! *Berg Judit: Az őrzők*.

korosztály körében népszerűségnek örvendenek, és talán képesek felkelteni a digitális bennszülöttek érdeklődését is.

Bűncselekmény és nyomozás az irodalomórán

Miközben egyes nyelvterületeken – például francia, angolszász, német – az oktatásmódszertan már a nyolcvanas évek elejétől kezdődően érdeklődéssel fordult a krimi felé, amit a műfajnak, illetve taníthatóságának szentelt pedagógiai tanulmányok és oktatásmódszertani segédanyagok nagy száma, valamint konkrét detektívregények iskolai tananyagba való beemelése is bizonyít, addig a műfaj a hazai általános iskolai és középiskolai irodalomoktatásban véleményem szerint erőteljesen alulreprezentált. A középiskolában az *Irodalom határterületei* tematikai egység részeként kerülhet terítékre, de csakis akkor, ha a magyartanár a követelményrendszerben felsorolt lehetséges határterületek közül a szórakoztató irodalom típusainak, hatáskeltő eszközeinek és sajátos műfajainak bemutatásán belül a detektívregényt választja feldolgozandó ismeretanyagként.¹⁷ Pedig ahogyan a külföldi jógyakorlatok is igazolják, tematika, szerkezet, motivikus háló, narratológia, stilisztika szempontjából a krimi ugyanolyan hatékonysággal használható irodalomórán, mint a klasszikus irodalmi művek.

A továbbiakban, az RJR-modellre építve, a kortárs magyar ifjúsági krimi zsánerének, konkrétan pedig Berg Judit regényének középiskolai feldolgozására mutatok be gyakorlatokat, feladatötleteket, javaslatokat, amelyek többsége tanórán alkalmazható, egy része viszont akár házi feladatként is működhet.

A ráhangolás legfőbb célja a tanulók motiválásán túl az, hogy a tanár felmérhesse, milyen előzetes ismeretekkel rendelkeznek a diákok az adott műfajról. Mivel a fent említett *Péterfi*-féle felmérésből tudjuk, hogy a középiskolások ötöde olvas krimit, és joggal feltételezhetjük, hogy ennél sokkal többen láttak már legalább egy – vagy néznek rendszeresen – krimit, a tanár okkal számíthat arra, hogy a tanulóknak vannak előismereteik, amelyekre építhet. Amíg a ráhangolás feladatai a krimi műfajára irányulnak, addig a jelentésteremtés fázisában, amelynek során az új ismeretek megértése és feldolgozása, illetve a régebben megszerzett és az újonnan elsajátított tudás összekapcsolása áll a középpontban, a feladatok többsége már a konkrét korpuszra irányul. A reflektálás során inkább szintetizáló jellegű feladatokat javaslok, amelyek a történet át- és továbbgondolására ösztönzik a diákokat.

¹⁷ A különböző szakmai csoportokban megosztott tanítási segédanyagokból, kidolgozott érettségi tételeket tartalmazó kiadványokból jól látszik, hogy e témakörön belül leginkább a műfaj klasszikusait – *Edgar Allan Poe*, *Agatha Christie* vagy *Arthur Conan Doyle* valamelyik művét – jelölik ki tételként a szóbeli irodalomérettségi tételsorának összeállításakor.

Javasolt feladatok

I. Ráhangolás

1. *Irodalmi művek filmadaptációjából látnak képeket. Tudják-e, mely filmekből, filmsorozatokból válogattam ki a főszereplők képét? Mi a közös bennük? Ennek alapján találják ki, milyen műfajjal fogunk foglalkozni a mai órán!*

Feltételezhető, hogy a diákok sokkal több krimi láttak filmen, mint amennyit olvastak, ezért ajánlatos napjaink vagy a közelmúlt népszerű játékfilmjeinek és filmsorozatainak (például *Sherlock Holmes*, *Enola Holmes*, *Lupin*, *Sherlock*, *Dr. Cson*, *NCIS*, *CSI: Miami helyszínelők*) főszereplőit ábrázoló képeket összeválogatni. A híres filmadaptációk kapcsán fel lehet hívni a diákok figyelmét a műfaj önreflektív jellegére, hiszen az itt felsoroltak többsége egy-egy klasszikus kriminek az újra- vagy továbbírása.

2. *Mi jut eszükbe a krimiről? Kérem, egy szóval válaszoljanak a kérdésre!*

Az asszociációs játék során a diákok egy, az adott műfajjal kapcsolatos szóval, egymás után válaszolnak a kérdésre. A válaszok iránymutatást adnak a tanárnak a tanulók előzetes ismereteiről.

3. *Mi jut eszükbe a krimiről? Válasszanak az asztalon levő Dixit-kártyák közül egyet, amely véleményük szerint szimbolizálja a mondanivalójukat!*

Az előző feladat változata, amely segítő kártyák alkalmazásán alapul: a tanár által előre kiválasztott kártyák bizonyos mértékben befolyásolhatják a tanulók által a krimiről megfogalmazott gondolatokat.

4. *Mondok egy mondatot, amelyet az utánam következő diáknak a lehető legpontosabban el kell ismételnie, majd kiegészítenie a saját mondandójával. Az utána következő tanuló elismétli az én mondatomat, a diáktársa kiegészítését, majd hozzáfűzi a saját gondolatát, és így haladunk sorban, egymás után.*

Az *Indián beszélgetés* című játékot érdemes olyan mondattal indítani, amely a krimi műfaji, tematikai sajátosságaira irányul, mint például *A krimi egyik fontos jellemzője a/az ...*, *A kriminek tartalmaznia kell...*, vagy véleményalkotásra ösztönzi a diákokat, mint *Szeretem/Nem szeretem a krimi, mert...*, *Azért olvasok krimi/Azért nem olvasok krimi, mert...* stb.

5. *Kérek egy önként jelentkező diákot, aki kiáll a többiek elé, háttal a táblának. Felírok egy krimivel kapcsolatos szót a táblára, amelyet a jelentkező nem lát. A többiek egymás után mondanak egy, a felírt szóval kapcsolatos jellemzőt, amelyekből a tábla előtt álló diák kitalálhatja, milyen szó áll a táblán. Amikor sikerül kitalálnia a feladványt, az utolsóként megszólaló diák áll a helyére, és így folytatjuk a játékot.*

A *Mi vagyok én?* című játék során érdemes azok közül a szavak közül választani feladványt, amelyek az asszociációs játék, az indián beszélgetés vagy a Dixit-kártyás feladat során elhangzottak, azaz a krimi nem olvasó diákok is a műfajhoz tudják már

kötni azokat. Ilyen szó lehet például a *bűncselekmény*, *gyilkosság*, *áldozat*, *nyomozás*, *nyomozó*, *(korona)tanú*, *segéd*, *tanúvallomás*, *nyom*, *büntetés*, *rejtély*, *titok*, *feszültség* stb.

6. „[...] minden krimi bűnügyekről szól, de nem minden bűnügyet tematizáló regény vagy elbeszélés krimi” – írta Benyóvszky Krisztián (Benyóvszky, 2007, 12. o.), a hazai krimikutatás egyik legjelentősebb képviselője. Gyűjtsenek olyan irodalmi műveket (regényeket, elbeszéléseket, színműveket vagy verseket), amelyek bűncselekményeket ábrázolnak, mégsem tartoznak a krimi műfajába! Választásukat indokolják!

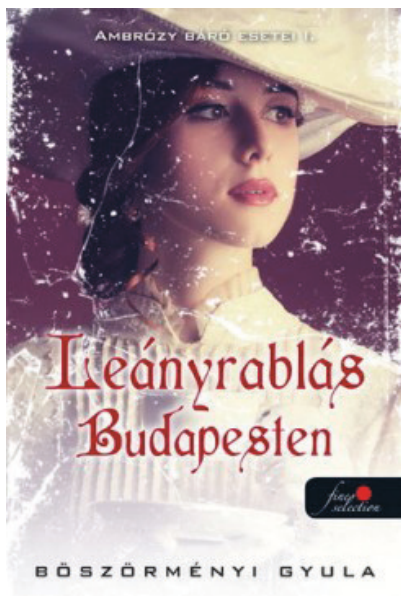
II. Jelentésteremtés

1. Találják ki, hogy a megadott regénycímek közül melyek krimik, és melyek nem!

Az őrzők, *Keménykalap és krumpliorr*, *Caesar diadala*, *Kakukkszó*, *Postarablók*, *Vakáció a halott utcában*, *Bűn és bűnhődés*, *Amit végképp kitörölnél*, *Holt lelkek*, *Második magyar köztársaság*, *Láthatatlan ember*, *A sátán kuttyája*, *Halál a Niluson*, *Ivan Iljics halála*, *Aranykoporsó*.

A feladat remek lehetőséget nyújt a zsáner hagyományos címadási technikájának és e technika szubverziójának bemutatására. Heterogén listát állítottam össze felnőtt és ifjúsági, magyar és világirodalmi művekből. Ami a krimiket illeti, egyfelől olyanokat választottam, amelyeknek a címe explicit módon idézi meg a bűn világát (*Gion*, *Doyle* és *Christie* regényei), másfelől olyanokat, amelyeknek a címe nem utal egyértelműen a műfajra (*Csukás* két műve, *Berg*, *Robert Galbraith* alias *J. K. Rowling*, *Saylor*, *Varga* és *Kondor* regénye). Felkerültek a listára olyan művek is, amelyek a címben használt szókincs alapján akár kriminek is tűnhetnek (*Bűn és bűnhődés*, *Ivan Iljics halála*, *Aranykoporsó*, *Láthatatlan ember*, *Holt lelkek*), illetve olyanok, amelyek ugyan krimik, de a címük más műfaji hagyományt sugall (*Caesar diadala*, *Második magyar köztársaság*, *Az őrzők*).

2. A kivetített dián néhány kortárs ifjúsági regény borítóját látják. A címek és a borítók alapján találják ki, milyen műfajú regényekkel fogunk ma foglalkozni!

1. ábra: Könyvborítók

Az előző feladat vizualizált változata, de ezúttal már csak néhány kortárs magyar ifjúsági krimi borítóját (1. ábra) választottam ki. A feladat során megbeszélhetjük a diákokkal, hogy az irodalmi műfajok hagyományosan nem rendelkeznek megkülönböztető külső jegyekkel; ezalól csak a populáris irodalom néhány műfaja, köztük épp a krimi a kivétel, még ha ez a hazai könyvkiadói gyakorlatban nem is jelenik meg

olyan régóta és olyan következetességgel, mint egyes, meghatározó krimihagyománnyal rendelkező országokban.¹⁸ A feladat során térjünk ki a borítóról leolvasható információk értelmezésére (cím, borítókép, színvilág, kiadó és sorozat neve): segítenek-e a műfaj meghatározásában, vagy sem? Fontos hangsúlyozni, hogy a borító, noha erőteljesen befolyásolja a szöveg olvasatát, nem az író alkotása, így nem feltétlenül tükrözi az írói szándékot, sokkal inkább a könyvmarketingnek, a kiadói érdekeknek van alárendelve. Remek alkalom ez arra is, hogy felhívjuk a diákok figyelmét a tudatos könyvvásárlásra, hiszen a borító, amely *Benyóvszky Krisztián* megállapítása szerint „több és többféle paratextus gyűjtőhelyeként funkcionál, s így – az olvasás szempontjából – egy fokozottan ingergazdag közeget képvisel” (*Benyóvszky*, 2021, 46. o.), akár szándékosan is megtévesztő lehet és félrevezetheti a potenciális vásárlót, olvasót.

3. *Olvassák el az alábbi szöveget, amely a krimi rövid történetét írja le! Olvasás közben az alábbiak szerint lássák el jelekkel a szöveget:*

- ✓ tudtam, gondoltam
- + új információ (nem tudtam)
- másképp tudtam
- ? kérdésem van

Az INSERT¹⁹ hatékony olvasást és gondolkodást elősegítő interaktív jegyzetelési eljárásnak köszönhetően a diákok már az olvasás során elkülöníthetik a számukra új információkat a meglevő ismereteiktől. Ez a jegyzetelési mód segíti a tanárt annak felmérésben, hogy miről kell magyarázatot adnia, illetve mi az, amit a diákok már tudnak, így nem kell részletesebben kitérni rá. Amennyiben a diákok olvasnak (néznek) krimiket, a megbeszélés után érdemes kitérni a szövegben említett al műfajok jellemzőire is.

¹⁸ A fenti kijelentést támasztják alá a vizsgált könyvek is: a sorozatok nevei egyértelműen kényes témákat jeleznek, de nem kizárólagosan a krimihez kötődnek. A *Leányrablás Budapesten* (2014) a Könyvmolyképző Kiadó Vörös pöttyös-sorozatában jelent meg; ebbe a sorozatba többnyire a lányoknak szóló Young Adult-könyveket sorolják, azaz a tizennégy éven felülieknek ajánlott könyveket. A *Váltságdíj nélkül* (2015) a Kolibri Kiadó Magasfeszültség!-sorozatában adták ki, amely ahogyan a sorozat neve is jelzi, kifejezetten a tabutémákra koncentrált. Az *Én vagy senki* (2016) – amely 16+ jelzést kapott – a Pozsonyi Pagony Tilos az Á Könyvek-sorozatában látott napvilágot, amely a kényes, felkavaró témákra specializálódott. *Berg Judit Az őrzők* (2019) című regénye az Ecovit Kiadónál jelent meg, de az előző művekkel szemben nem egy sorozat részeként.

¹⁹ Az INSERT betűszó az angol elnevezés (Interactive Noting System for Effective Reading and Thinking) rövidítése.

A krimiről dióhéjban

A krimi a populáris irodalom máig népszerű műfaja, amely a 19. század közepén született. A krimi atyjának *Edgar Allan Poe*-t tekintjük, akinek műfajteremtő gesztusa három novellájában (*A Morgue utcai kettős gyilkosság*, *Marie Rogét titokzatos eltűnése* és *Az ellopott levél*) jelenik meg. A novellák cselekményszerkezete (rejtélyes bűneset, sikertelen rendőrségi nyomozás, ártatlan[ok] gyanúsítása, a detektív nyomozása, majd a mű végén a nagyjelenete, amelyben mindent megmagyaráz, és megnevezi a tettest), a detektív jellege, deduktív logikán alapuló nyomozási módszere, a nyomozósegéd mint félig-meddig beavatott narrátor alkalmazása hosszú évtizedekre meghatározta a klasszikus krimik modelljét, külön nyomozójukkal, Auguste Dupinnel pedig megteremtették a krimi irodalom detektívjeinek archetípusát.

A krimi a poe-i receptet követve a 20. század első harmadáig rejtély- vagy rejtvény-központú mű, amelyben a bűntény a nyomozó találékonyságát próbára tevő fejtörőként jelenik meg. A cselekmény két szálon fut (bűncselekmény és nyomozás), amelyek közül a regény nagy részét ez utóbbi teszi ki; a bűncselekményt, amely tulajdonképpen véget ér a nyomozás megkezdése előtt, a regény végén múltbeli eseményként a nyomozó rekonstruálja.

A klasszikus krimire reakcióként született meg a kemény krimi (hard-boiled), amely az előbbitől jelentősen eltérő tematikai, poétikai, nyelvi, stilisztikai sajátosságokkal rendelkezik. A kemény krimi atyjának *Dashiell Hammett*-et tartják, aki szemléletváltást hozott a műfaj történetébe. A nyomozás már nem logikai következtetéseken alapuló szellemi tevékenység, hanem igazi akciójellegűt ölt, azaz közelít a tényleges nyomozói munkához. A regényekben megjelenik az alvilág, a nyílt erőszak, a szervezett bűnözés és a politika összefonódása, ennek következtében a regények szókinccse (alvilági szleng alkalmazása) és helyszíne (kastélyok és kúriák helyett bűnös nagyvárosok) is megváltozik. A szerepek sem egyértelműek már: a rendőrök nem feltétlenül az igazságot keresik, sőt gyakran ők maguk az elkövetők, a detektív általában magányos kopó, maga sem makulátlan jellem, olykor ő maga is gyanúba keveredik, ráadásul gyakran a bőrét is vásárra viszi a nyomozás során.

A klasszikus és a kemény krimik a detektív nyomozása köré épülnek, ezzel szemben a 20. században megszülető leágazó műfajokban (thriller, noir) a potenciális áldozat vagy a bűnöző kerül a középpontba. Az olvasó gyakran a halálos veszélyben forgó szereplő szemszögéből látja a történeteket, így a feszültséget már nem a nyomozás szellemi izgalma, hanem az idővel való versenyfutás adja, amelyet a fokozatosan adagolt baljós előjelek egyre csak fokoznak.

A krimi, annak ellenére, hogy egy egyszerű, könnyen értelmezhető alapsémára – bűncselekmény, nyomozás, a tettes megnevezése – épül, rendkívül rugalmas műfaj, gyorsan képes alkalmazkodni a társadalmi, politikai, irodalmi változásokhoz. Tematikai

újításainak, más műfajokkal való kereszteződésének, valamint a filmművészettel való termékeny kapcsolatának következtében a műfaj folyamatosan megújul, egyre újabb műfaji elágazásai (történelmi krimi, művészettörténeti krimi, bírósági krimi, domestic noir stb.) jelennek meg, amelyeknek köszönhetően a krimi, bár sokszor megjósolták már halálát, él és virul.

4. *Olvassák el négy kortárs magyar ifjúsági krimi fülszövegét! A szövegekre támaszkodva találják ki, melyik fülszöveg melyik regénycímhez tartozik! Közös ellenőrzés után, a fülszövegek alapján töltsék ki az alábbi táblázatot!*

- A. Renard felügyelő párizsi irodájában fontos hírt kap: régi ellenfele, Hiéna, a földrészmúzeumainak és magángyűjteményeinek hétpróbás fosztogatója a magyar fővárosban készül új akcióra. Ezzel egy időben egy gimnazista lány újságíró édesanyja nyomtalanul eltűnik Budapesten. Bora arra gyanakszik, hogy az anyukáját elrabolták, mert olyan információ birtokába jutott, aminek nem lett volna szabad kiszivárognia. A francia felügyelő Budapestre érkezik, hogy tetten érje Hiénát, s ehhez a magyar rendőrség segítségét kéri. Bora elszántan nyomoz édesanyja után, miközben egy történelemprojekt keretében osztályával együtt a budavári Mátyás-templom történetét kellene kutatnia.
- B. 2014 nyarán tizenegy kamasz titokzatos üzenetet kap, amelyben ennyi áll: 7-11. Eleinte csak zaklatásnak vélik a dolgot, július tizenegyedikén azonban valaki megpróbálja megmérgezni őket: hárman meghalnak, egyikük zárt osztályra kerül. Heten maradnak.
- Pont egy évvel később ismét megindulnak az üzenetek: 7-11. Az életben maradt négy fiú és három lány úgy dönt, saját kezébe veszi a nyomozást, hogy kiderüljön, ki vadászik rájuk.
- Zénó, a laza zenész.
- Aliz, a népszerű táncos.
- Burni, a bulifelelős izompacsirta.
- Nóri, a vad gót.
- Erik, a magának való kocka.
- Meli, a visszahúzódó orvospalánta.
- Gergő, a tökéletes szívtipró.
- A hét kamasznak meg kell tanulnia elfogadni egymást, és feldolgoznia a fájdalmas múltat, hogy a rejtélyes gyilkos nyomára bukkanjanak, mielőtt túl késő lesz. Mert az idő egyre fogy: kevesebb mint egy hónapjuk maradt...

C. Budapest, 1896

A város a milleniumi ünnepségek lázában ég. A békebeli Monarchia minden zugából tízezerszám tódulnak az emberek, hogy megcsodálják az ezeréves Magyarország egybehordott kincseit. Köztük van a Marosvásárhelyről érkezett, 16 éves Hangay Emma kisasszony is, akinek a rendezvények második napján nyoma vész.

Négy évvel később titokzatos távirat érkezik az azóta is gyászoló, idős édesapa, Hangay Árpád címére: a különös üzenetet Emma, a rég halottnak hitt lány küldte! Az ekkor 17 éves Mili kisasszony, Emma húga azonnal a fővárosba utazik, hogy nővére keresésére induljon.

A talpraesett, éles eszű lány nem sejti, hogy midőn felszáll a vonatra, rémálmokhoz hasonló kalandok sora veszi kezdetét, melyek kibogozásában egyetlen támasza a jó hírű, ám igen zord természetű mesterdetektív, Ambrózy Richárd báró lesz.

D, Doma, Zoli, Zsófi és Max egy sötét, dohos pincében ébred. Hol lehetnek? És vajon hogyan kerültek oda? A négy gimis csak arra emlékszik, hogy hazaindultak az év utolsó bulijáról, amit az egyik hipergazdag osztálytársuk rendezett. Szorult helyzetükben mind egymást okolják a történetekért, hiszen valamennyiük életében van is valami gyanús. Doma édesanyja korábban rendőr volt, most magánnyomozóként dolgozik. Zoli a város legmenőbb brókerének a fia. A belevaló Zsófi, aki a tanév közepén érkezett, maga a két lábon járó rejtély. És ott van Max, aki a legidegesítőbb, legnagyobb srác az osztályban.

Rájönnek, melyikük miatt kerültek bajba? És vajon meg tudnak szökni fogvatartóiktól? Minden leleményükre szükségük lesz, hogy az országhatárt és a saját korlátaikat is képesek legyenek átlépni.

Ebben a feladatban érdemes azoknak a regényeknek a fülszövegét felhasználni, amelyeknek a borítóit az előző feladatban megmutattuk a diákoknak, így a képek is segítségükre lehetnek a szövegek címekhez való társításában.

A táblázat (2. ábra) arra szolgál, hogy a diákok összegyűjtsék a történet fülszövegben megemlített meghatározó tartalmi és formai elemeit, különösképpen azokat, amelyek a krimizsánerhez kapcsolódnak. Ugyanakkor a kitöltés ellenőrzése után érdemes kitérni a jó fülszöveg sajátosságaira is, kiváltképpen akkor, ha a későbbiekben kreatívírásgyakorlatként fülszöveget szeretnénk íratni a tanulókkal.

	<i>Leányrablás Budapesten</i>	<i>Váltságdíj nélkül</i>	<i>Én vagy senki</i>	<i>Az őrzők</i>
Regényidő				
Helyszín				
Bűncselekmény				
Áldozat(ok)				
Bűnelkövető(k)				
Indíték				
Nyomozó(k)				
Igeidő(k)				
Érzelmekről, hangulatokról árulkodó szavak, kifejezések				
Tartalomismertetés megszakításának módja				

2. ábra: Információgyűjtés fülszövegekből

5. A borító és a fülszöveg alapján próbálják értelmezni Berg Judit regényének címét! Kik lehetnek a címben szereplő őrzők, és mit őrizhetnek?
6. A diákokat annyi (két- vagy háromfős) csoportra osztjuk, ahány szereplővel szeretnénk dolgozni. A szereplők – Bora, Renard, Hetes Miklós, Hiéna, Grafenfeld, Rácz Pál, Lea, Konok Ágnes stb. – sziluettjét felrajzoljuk csomagolópapírra. Minden csoport megkapja egy szereplőnek a nevét, akit jellemeznie kell. A sziluettekbe a szereplők belső, köré pedig a külső tulajdonságait kell összegyűjteni. A munka végeztével közösen megbeszéljük és értékeljük a csoportok munkáját.

A Szerep a falon játék során a hivatásos és amatőr nyomozók mindenképpen szerepeljenek a kiválasztott szereplők között, mert így lehetőségünk nyílik annak megtárgyalására, milyen képességekkel kell rendelkeznie egy detektívnek. A Bora jellemzésével megbízott csoport azt is vizsgálja meg, hogyan, miben változik meg a lány az édesanyja utáni nyomozás során: ezáltal megbeszélhetjük, hogyan kapcsolódik össze a kiválasztott regényben az identitáskeresés, a szereplő belső fejlődése és a krimiszál. A módszer előnye, hogy a rajzolt jellemeket rögzíthetjük a táblára, a terem falára, így a mű tárgyalása során végig szem előtt vannak.

7. *Vizsgálják meg, milyen funkciót töltenek be a regényben általában a művészettel, illetve konkrétan a Mátyás-templommal és a Szent Koronával kapcsolatos leírások, információk és legendák! Csoportosítsák ezeket a regényben betöltött funkciójuk szerint: szerepet játszanak a bűncselekményekben, késleltetik a cselekményt (a bűncselekmény elkövetését és/vagy a nyomozást), vagy csak díszítő funkciójuk van!*
8. *Az író 2021-ben A keresők címmel folytatást írt regényéhez, amelynek cselekménye a világhírű Seuso-kincsek köré szerveződik. Adjanak témaötleteket Berg Juditnak a ciklus harmadik részének megírásához: gyűjtsenek olyan magyar történelmi kincseket vagy képzőművészeti alkotásokat, amelyek eszmei vagy anyagi értékük miatt felkelthetik a fiktív műkincsrablók érdeklődését, és amelyek megvédésében Bora és barátai szerepet játszhatnak!*
9. *Az előző feladatban összegyűjtött műtárgyak közül válasszák ki közösen a három legérdekesebbet! A tanár három csoportra osztja a diákokat, és mindegyiknek kioszt egyet a közösen kiválasztott műkincsek közül. A diákok közösen dolgoznak: képzeljenek el egy olyan krimi-történetet, amely a megadott műtárgy köré épülne! Tervezzék meg a történet legfontosabb elemeit (helyszín, időpont, bűncselekmény, bűnelkövető[k], motiváció, elkövetés módja, nyomozás stb.)! Szabadon szárnyalhat a fantáziájuk, az egyetlen megkötés, hogy Bora és társai valamilyen módon kapcsolódjanak be a nyomozásba. A történet vázának megalkotása után készítsenek egy bűnügyi tudósítást a megtervezett bűncselekményről, amelyet felolvasnak majd társaiknak!*
10. *Gyűjtsék össze, milyen eljárásokat, módszereket használt Bora az édesanyja utáni nyomozás során, illetve hogy honnan jött az ötlet az adott eljárás alkalmazására! Ezek után állítsanak össze egy jótanácsgyűjteményt Borának: mit tehetett volna még, mire kellett volna figyelnie, kivel kellett volna beszélnie stb. a nyomozás során?*
11. *Két csoportra osztjuk a diákokat. Mindkét csapatnak az a feladata, hogy összeállítson egy történetpiramist, méghozzá úgy, hogy az általuk említett cselekmények indukálják a csúcspont motívumának létrejöttét. Az első piramis csúcsa Konok Ágnes elrablása, a másiké pedig a korona elrablása legyen!*
12. *Készítsenek idővonalat a regényhez: tüntessenek fel rajta minden olyan eseményt, amely fontos a történet gerincét alkotó két bűncselekmény szempontjából!*

Reflektálás

1. *Írjanak rövid (8-10 soros) hírt Az őrzők című regényben elkövetett bűncselekmények egyikéről (a korona vagy Konok Ágnes elrablása) egy mértéktartó politikai napilap, illetve egy bulvárlap számára! A feladat megírása során alkalmazzák a publicisztikai stílus sajátosságait, valamint alkalmazkodjanak a hírt közlő újság hangvételéhez és szemléletéhez!*

2. *Bírószági tárgyalás játék: Négy csoportra osztjuk a diákokat, és választunk két bírót is. Két csoport a Szent Korona elrablásának ügyén dolgozik: a regényre támaszkodva írnak egy vád-, illetve egy védőbeszédet a korona elrablásának ügyében Grafenfeld mint megbízó bűnössége, illetve ártatlansága mellett. A másik két csoport az emberrabló Rácz Pál ügyén dolgozik, az ő perének vád-, illetve védőbeszédét írja meg. A beszédekben térjenek ki az előzmények és a tények ismertetésére, mutassák be a bűncselekmény helyszínét, a gyanúsítottakat, a bizonyítási eljárást! A munka végeztével a vád- és védőbeszédet a csoport által kiválasztott ügyész, illetve védőügyvéd felolvassa, a két bíró pedig mérlegel és ítéletet hirdet.*
3. *Hűsz év múlva játék: Válasszanak egyet a négy kamasz főszereplő – Bora, Lea, Dani és Doki – közül, és egyes szám első személyben mesélik el, mi történt önökkel a rablás óta eltelt húsz évben, milyen hatással volt ez a kaland életük folyására!*
4. *A diákok párokat alkotnak. Képzeljék el, hogy Rácz Pál és Grafenfeld, Grafenfeld és Hiéna, Szent Erzsébet és Grafenfeld, Szasza és Hiéna, Konok Ágnes és Rácz Pál, Sajkodi Béla és Rácz Pál, Révay Péter és Rácz Pál találkoznak a túlvilágon! Képzeljék el, mit mondhatnak a kiválasztott szereplők egymásnak a haláluk után, visszatekintve hogyan látják a történeteket és saját felelősségüket!*
A *Túlvilági randevú* című játék lehetőséget ad arra, hogy a diákok elgondolkodjanak a cselekmények következményein, illetve a történelmi szereplők (Szent Erzsébet és Révay Péter) bevonása lehetővé teszi a múlt és a jelen összekapcsolását.
5. *1983. november 5-én a budapesti Szépművészeti Múzeumból hét képet loptak el az éj leple alatt: ez a rablás a 20. század magyar bűnügye néven híresült el. Kutassanak a neten a műkincsrablással kapcsolatban, majd a fellelt információkat felhasználva képzeljék el, hogy ez egy ifjúsági krimiben szereplő fiktív rablás volt: adjanak címet az elképzelt regénynek, és írjanak hozzá fülszöveget!*

Felhasznált irodalom

- Berg Judit (2019): *Az őrzők*. Ecovit, Budapest.
- Benyovszky Krisztián (2003): *A jelek szerint. A detektívtörténet és közép-európai emlékezőnyomatai*. Kalligram, Pozsony.
- Benyovszky Krisztián (2009): Ifikrimik. Változatok a detektívtörténetre a gyermek- és ifjúsági irodalomban. In: Benyovszky Krisztián, H. Nagy Péter (szerk.): *Lepipálva. Tanulmányok a krimiről*. Lilium Aurum, Parazita könyvek 4., Dunaszerdahely.
- Benyovszky Krisztián (2012): *Bevezetés a krimi olvasásába*. Lilium Aurum, Dunaszerdahely.
- <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2021.3>

- Benyovszky Krisztián (2021): A név mint paratextus a műfordítás gyakorlatában. In: *Névtani értesítő: A Magyar Nyelvtudományi Társaság és az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézetének lektorált folyóirata*. 43. sz. 45–67.
- Csató Anita (2020): Hol maradnak a női hősök a középiskolai olvasmányokból? Az emancipáció arcai Szabó T. Anna Senki madara c. művében. In: Kicsák Lóránt, Körömi Gabriella, Kusper Judit (szerk.): *Emancipáció – tegnap és ma*. Líceum Kiadó, Eger. 267–273.
<https://doi.org/10.46403/Emancipacio.2020.267>
- Fenyő D. György (2019): Kortárs és ifjúsági: Mark Haddon: A kutya különös esete az éjszakában. *Studia Litteraria*. (Gyerekvilágok.) 58. 1-2. sz. 324–338.
<https://doi.org/10.37415/studia/2019/58/4278>
- Gombos Péter (2011): A 21. század magyar gyermekprózája. In: Lipóczi Sarolta (szerk.): *Gyermekkönyvek vonzásában. Esszék, tanulmányok Komáromi Gabriella 70. születésnapjára*. Pont Kiadó, Budapest. 51–62. Letöltés: <https://folyoiratok.oh.gov.hu/konyv-es-neveles/hogyan-es-mit-olvas-a-digitalis-generacio-a-2017-es-reprezentativ-olvasasfelmeres> (2024. 03. 24.)
- Gombos Péter, Tóth Máté, Péterfi Rita (2019): Hogyan és mit olvas a digitális generáció – a 2017-es reprezentatív olvasásfelmérés tapasztalatai. *Pedagógiai Folyóiratok*. 2019. 3-4. sz. 12–50. Letöltés: <https://folyoiratok.oh.gov.hu/konyv-es-neveles/hogyan-es-mit-olvas-a-digitalis-generacio-a-2017-es-reprezentativ-olvasasfelmeres> (2024. 03. 12.)
- Illés György (2012): *A magyar ifjúsági irodalom kézikönyve*. Dekameron Könyvkiadó, Budapest.
- Katona Alexandra (2023): „Rendet csinálni ezen a szemétdombon” – esszé Gion Nándor Postarablók című ifjúsági regényéről. *Irodalmi Szemle*. Letöltés: <https://irodalmiszemle.sk/2023/05/rendet-csinalni-ezen-a-szemetdombon-essze-gion-nandor-postarablock-cimu-ifjusagi-regenyerol/> (2024. 04. 24.)
- Komáromi Gabriella (1999): *Gyermekirodalom*. Helikon, Budapest.
- Körömi Gabriella (2019): A templomok nem is olyan uncsik! Berg Judit: Az őrzők. In: Kusper Judit (szerk.): *Acta Universitatis de Carolo Eszterhazy Nominatae, Sectio Litterarum*. (Kánonok és kultuszok a gyermek- és ifjúsági irodalomban). t. XXII. Líceum Kiadó, Eger. 161–165.

- Kusper Judit (2019): Kötelezők, kortársak, klasszikusok: Javaslatok tantervi-tartalmi szabályozók megújítására a magyar irodalom tantárgy kapcsán. In: Kusper Judit (szerk.): *Acta Universitatis de Carolo Eszterhazy Nominatae, Sectio Litterarum. (Kánonok és kultuszok a gyermek- és ifjúsági irodalomban)*. t. XXII. Líceum kiadó, Eger. 31–38.
- Lits, M. (1993): *Le Roman policier, introduction à la théorie et à l'histoire d'un genre littéraire*. Éditions de C.E.F.A.L, Liège.
- Nagy Boldizsár (2012): Miért rettegünk a tinédzserektől? Kamaszfóbia a magyar kamaszirodalomban. Letöltés: <https://magyarnarancs.hu/konyv/miert-rettegunk-a-tinedzserektol-80253> (2024. 02. 11.)
- Pethőné Nagy Csilla (2005): *Módszertani kézikönyv. Az Irodalomkönyv 9–12 és az Irodalomtankönyv a szakközépiskolák számára 9–12 című tankönyvcsaládhoz*. Korona Kiadó, Budapest. Letöltés: https://ofi.oh.gov.hu/sites/default/files/attachments/modszertani_kezikonyv_001-372.pdf (2024. 02. 01.)
- Péterfi Rita (2010): Mikszáth vagy Meg Cabot? In: Szávai Ilona (szerk.): *Az olvasás védelmében*. Pont Kiadó, Budapest. 123–133.
- Szekeres Nikoletta (2017): Hiányra adott válasz újszerű írásmódokkal. In: Hansági Ágnes, Hermann Zoltán, Mészáros Márton, Szekeres Nikoletta (szerk.): *Mesebeszéd. A gyerek- és ifjúsági irodalom kézikönyve*. Fiatal Írók Szövetsége, Budapest. 263–287.